

„Nejsi tím, za co nás gádžové označují...“

Margareta Matache

The permanence of anti-Roma racism: (Un)uttered sentences

[Trvalá přítomnost protiromského rasismu: (Ne)vyslovené věty]

Routledge, 2025, 380 s., ISBN 9781041049982¹

„Nejsi tím, za co nás gádžové označují...“ (“*You are not what Gadje label us...*”) byla silná rada, kterou romská vědkyně Margareta Matache adresovala svému milovanému synovci Mateiovi v dopise, kterým uzavírá svou přelomovou knihu *The permanence of anti-Roma racism: (Un)uttered sentences* z roku 2025. Na rozdíl od obvyklého způsobu, jakým autoři své studie zakončují, Matache svou knihu uzavírá textem nazvaným *Dopis mému synovci o hrozbě gádžovství*, který slouží nejen jako závěrečné prohlášení, ale také jako hluboká dekonstrukce přetrvávajících mýtů – *bohaimata* (gádžovských lží) –, které historicky udržovaly protiromský rasismus a dodnes formují současné evropské společnosti i jejich dějiny.

Dosud neexistoval žádný text napsaný z perspektivy romské vědkyně, antirasistky, feministky a kritické myslitelky, který by se tak komplexním otázkám věnoval z globálního hlediska. Matache však výrazně přispěla k dosavadnímu i současnému akademickému diskurzu o protiromském rasismu tím, že vyvinula precizní terminologii, která zachycuje jeho mnohovrstevnatou povahu. Již v roce 2016 představila pojmy, jako je např. „gádžovství“ (*gadjoness*), které definuje jako systém privilegií působící v rámci společenských struktur (Matache, 2016; Mirga-Tas a Matache, 2023). V aktuální knize na pojetí „gádžovství“ navazuje a vytváří nové termíny a koncepty, jimiž v romské terminologii pojmenovává historické a strukturální dimenze rasismu, kterému romské komunity čelí.

1 Jak citovat: Dumitru, M. (2025). „Nejsi tím, za co nás gádžové označují...“ [Recenze knihy *The permanence of anti-Roma racism: (Un)uttered sentences*, Margareta Matache]. *Romano džaniben*, 32(2), 159–163. DOI: <https://doi.org/10.66576/1egdev95>

Celkově jedinečnost této knihy pramení z bohatého vědeckého zázemí, z něhož autorka vychází: rasismus vůči Romům zasazuje do kontextu jiných systémů moci a útlaku, zároveň však zdůrazňuje jeho specifika vycházející z žitých zkušeností romské menšiny v Evropě.

Knihu *The permanence of anti-Roma racism* považují za zásadní – ne-li vůbec nejzásadnější – příspěvek k diskurzu o historické rasizaci a zkušenosti Romů s útlakem, tedy k tématům, kterým se autorka intenzivně věnuje již více než 25 let. Kniha Margarety Matache bude bezpochyby sloužit jako stěžejní text, jak uvádí známý vědec Suraj Milind Yengde ve svém doslovu *Whispers of shadows* (Šepot stínů). Jako sociální vědkyně pokládám tuto práci za mimořádně přínosnou pro romské akademičky a akademiky, antirasistické badatelky a badatele, feministky a feministy, členky a členy rasizovaných komunit, odbornice a odborníky z praxe i studentky a studenty, kteří se zajímají o toto téma či příbuzné oblasti.

Knihu se primárně věnuje teoretickému rozboru historických struktur útlaku a způsobům, jimiž se protiromský rasismus prolíná s dalšími mocenskými systémy v Evropě i za jejími hranicemi. Studie je rozdělena do 15 kapitol a zkoumá různé formy násilí a některé z brutálních epizod dehumanizace romských jednotlivců i skupin po celém světě. V úvodní kapitole se autorka zabývá termíny používanými k definování Romů a diskutuje vlastní pozicionalitu. Pojem *gadže*² (v anglickém zápise *gadje*) používá jako nepejorativní označení pro osoby stojící mimo komunitu, což – jak Matache vysvětluje – znamená všechny lidské bytosti, které nejsou Romové (s. 11). Ve druhé kapitole autorka prozkoumává historii své rodiny, rodové kořeny, příběhy bolesti, ale také příběhy odporu. Kniha nabývá na vážnosti ve čtvrté kapitole, ve které autorka představuje novou terminologii, jejímž cílem je rekontextualizovat chápání protiromského rasismu a útlaku skrze prizma romských žitých zkušeností. Za podpory dvou odborníků na romský jazyk vyvinula Matache různé termíny pro označení protiromského rasismu – a v této kapitole zavádí pojem *ofisialo telchudipen*, který znamená strukturální, respektive shora dolů směřující útlak, jenž je součástí protiromského rasismu. Kniha dále pokračuje výkladem geneze protiromského rasismu, který nabízí ucelenou analytickou perspektivu. V následující šesté kapitole pak autorka zasazuje počátky protiromského rasismu do kontextu globálních studií rasismu a kastovních systémů, přičemž vychází z globálních kritických teorií – mimo jiné Frantze Fanona či W. E. B. Du Boise. Matache dále rozvíjí svou myšlenku „gádžovství“, konceptu, který od roku 2016 obohacuje romistiku a jež uvádí do dialogu s výrazem *telaveriaripen*, dalším termínem představeným v této knize, který označuje proces, v němž je vytvářena zraňující jinakost spjatá s rasizací. Následující dvě kapitoly knihy rozpracovávají další aspekty pojmu *telaveriaripen* a pokračují částí věnovanou organizovanému násilí, které autorka chápe jako násilí legitimizované státem, institucemi či

2 Zahrnuje substantiva *gadžo*, *gadži*, ale také adjektivum *gadžikano* (*gadžikani* i *gadžikane*).

společenským uspořádáním. Zabývá se zde formami institucionálního zabíjení: masakry, popravami a cíleným pronásledováním, včetně rozsáhlých vyhlazovacích akcí, romského holocaustu, „Velkého zátahu“ ve Španělsku a sterilizací romských žen. Tato kapitola úzce souvisí s následující částí o násilí páchaném na těle, v níž se autorka zabývá různými podobami moci, kterou gádžové disponují, pokud jde o zabíjení – od otroctví až po mučení. Poslední tři kapitoly se věnují organizovanému vymazávání romské historie a kultury, jehož důsledky Matache označuje pojmem *dur-rigate-dinipe* (úplné oddělení či vyčlenění). Autorka přitom nehovoří pouze o fyzickém oddělování, jako je segregace, ale také o symbolice čistoty a nečistoty – binárním vztahu, který popisuje jako relaci podřízenosti. Závěrečná část knihy kritizuje politické praktiky gádžů a odhaluje jejich vrstvy, které vedou k opomíjení a vymazávání romských hlasů.

Pro tuto recenzi hrají všechny kapitoly knihy klíčovou roli a z hlediska inovativního rámce, který se Matache snaží v knize vytvořit, jsou stejně důležité. Recenze se však zaměřuje zejména na patnáctou kapitolu – dojemný a velkorosý dopis adresovaný autorčině synovi Mateiovi, mladému romskému teenagerovi – *Dopis mému synovi o hrozbě gádžovství*.

Inspirována dopisem *My dungeon shook* (v knize *The fire next time*), který James Baldwin napsal svému synovi v roce 1963, provází Matache své čtenáře cestou životních útrap a rodinných ran způsobených rasismem, přičemž se s nimi dělí i o svůj vlastní příběh. Od rad a lásky, které v tomto dopise adresuje nejen Mateiovi, ale i své neteři Moni, autorka dále rozvíjí zásadní téma: antirasistickou výchovu v romských rodinách.

Antirasistická výchova v romských rodinách je komplexním a náročným tématem, které často provází znatelný nedostatek zdrojů, informací a vzdělání potřebných k tomu, aby bylo možné se s projevy rasové diskriminace vyrovnat. Mnoho Romů se setkává s přímými i nepřímými formami rasismu, avšak nedostatek vzdělání, stud a nezvyk o těchto zkušenostech mluvit – a to i v rámci rodiny, která by ideálně měla představovat bezpečný prostor pro vyjadřování a sdílení pocitů – brání jejich otevřenému pojmenování a zpracování. Je to něco, co si neseme³ na svých bedrech, ale prostě o tom nemluvíme. My Romové také často narážíme na skutečnost, že mnoha romským rodičům a starším chybí rámec, jazyk i nástroje k tomu, aby s mladší generací dokázali vést rozhovory o možných – a nevyhnutelných – problémech spojených s rasismem. Tato propast pak často vede k tomu, že se mladí lidé spoléhají na vlastní mechanismy přežití, v nichž hlavní slovo mají strach a dominance.

³ V této recenzi používám „my“, někdy také „nás“ či „naše“, abych do textu zahrнула sama sebe – jako Romku i jako romskou výzkumnici –, a ukotvila tak svou pozici zevnitř, z perspektivy sdílené zkušenosti s rasismem, útlakem a marginalizací.

Při reflexi autorčiných osobních zkušeností z období dospívání se ukazuje, jak zásadní vliv mají rodinné poměry na prevenci a výchovu k antirasismu. Autorka vypráví o lekcích, které jí předala její matka – žena hluboce poznamenaná generační chudobou, rasismem a tíhou zodpovědnosti za zajištění rodiny, zejména po smrti autorčina otce –, jež upřednostňovala přežití před předáváním kritického povědomí o rasismu.

„Babička [autorčina matka] nedokáže plně pochopit, co to znamená být romským dítětem na gádžovské střední škole. Jako potomek ztotočených lidí vyrůstala v prostředí, kde se o Romech mluvilo jako o méněcenných.“ (s. 330)

Taková rozhodnutí mohou vycházet z hluboce zakořeněného ochranného instinktu, ale také z internalizované méněcennosti, kterou jim přisuzují gádžové. Zároveň poukazují na společný strach mnoha romských rodin, že vystaví mladší generace tvrdé realitě a politice diskriminace, aniž by v nich dokázaly vypěstovat odolnost a znalosti potřebné ke zvládnutí takových zkušeností. S provizorně ošetřenými, ale stále bolestivými ranami se autorka v tomto dopise snaží chránit mladší generace ve své rodině a reflektuje přitom několik obav: strach vyplývající z osobních historií i kolektivních dějin, které romskou komunitu dlouhodobě marginalizovaly, a obavu, zda dokáže své blízké adekvátně vzdělávat o systémových dopadech rasismu. Vzhledem k historické zkušenosti Romů s dehumanizací tento strach pramení také ze skutečnosti, že čtrnáctiletý Matei nese krásu tělesných znaků romské etnicity, které jej však zároveň častěji vystavují rasismu. Právě tímto strachem autorka svůj dopis začíná.

„Milovaný Matei, nebyla jsem připravená na přívál slz v tvých očích, když jsme se poprvé setkali [...] Když jsem se dívala do tvých slzami zalitých očí a obdivovala tvé černé kudrnaté vlasy, mé myšlenky se stáčely k nevyhnutelným výzvám, jimž budeme čelit, až tě budeme chránit před přívalem podezírání, nenávisť, odmítání a nelidskosti namířeným proti tvému fenotypu a romským kořenům.“ (s. 329)

Tento strach pramení také z autorčiny vlastní zkušenosti s rasismem, kterému byla jako dítě vystavena – z otázek typu „Proč jsi tak černá?“, které slychala i od svých vyučujících. Právě takové situace ukazují, jak snadno mohou i učitelé, kteří by měli sdílet znalosti a vytvářet bezpečné prostředí pro každého žáka, přispívat k udržování marginalizace tím, že se sami uchylují k diskriminačním praktikám: ať už usazují romské děti do zadních lavic, nebo posilují rasistické představy o jejich identitě. Tento dopis však není jen o strachu a odpovědnosti; je také přípravou – pro Mateie i pro nás, Romy – na to, jak rozložit a zpochybnit vše, co jsme se o sobě učili očima gádžů a prostřednictvím jejich znalostí o nás. Připomíná mýty, které nám byly vnuceny zvenčí a v průběhu dějin se staly součástí romské identity – mýty o méněcennosti, kriminalitě, nevzdělavatelnosti, lenosti či necivilizovanosti.

Ze všeho nejvíce vnímám tento dopis jako příběh, který připomíná zkušenosti a útrapy mnoha Romů – zejména těch, kteří vyrůstají na periferiích, žijí v chudobě nebo mají tmavší pleť. Není pochyb o tom, že rasismus namířený proti Romům zanechává hluboké rány a zapomenuté jizvy nejen na naší kůži, ale i v našich životech a rozhodování. Právě proto se tento dopis stává důležitým rodinným a komunitním pokladem – zábleskem moudrosti, který nám umožňuje učit se ze ztělesněného utrpení i znalostí našich romských bližních. Jeho slova vnímám jako velkorysý dar všem Romům a Romkám: může pomoci nové generaci vzdorovat protiromskému rasismu a předcházet dalším formám bolesti a strádání, ale zároveň přináší osvobození těm, kterým se v rodině nedostalo antirasistické výchovy. Dopis také vyzývá k zamyšlení nad tím, jak můžeme ve svých rodinách vytvářet bezpečné prostředí, předcházet internalizaci projevů dominance a začít mluvit o bolesti způsobené rasismem vůči Romům. Zároveň se stává politickým prohlášením a aktem odporu: pojmenovává a dekonstruuje obrazy i způsoby zacházení, které vycházejí z nucené dehumanizace a podřizování. Je nástrojem, jak znovu nalézt vlastní lidskost, krásu a hodnotu naší autentické podstaty a odmítnout to, čím nás gádžovské společnosti učinily. Je to první dílo svého druhu – práce napsaná o Romech, pro Romy, romskou vědkyní. Na závěr ponaučení, které si pro sebe odnáším:

„Nikdy se neponižuj a ani o sobě nepřemýšlej špatně kvůli tomu, jak tě gádžové vnímají a za koho tě považují. Ty ani my jsme se nenarodili vinní a nemusíme se cítit provinile kvůli barvě naší pleti, našim kořenům, kultuře, dědictví ani tomu, kým jsme. [...] Raději zpochybňuj nelidskost kolem sebe [...]“ – nejsi tím, za co tě gádžové označují. (s. 332)

Maria Georgiana Dumitru⁴
Z angličtiny přeložila Eva Nováková

Literatura

- Baldwin, J. (1963). My dungeon shook: Letter to my nephew on the one hundredth anniversary of the emancipation (s. 3–10). In *The fire next time*. Dial Press.
- Matache, M. a Mirga-Tas, M. (2016, 10. listopadu). The legacy of Gypsy studies in modern Romani scholarship. *Huffpost*. https://www.huffpost.com/entry/the-legacy-of-gypsy-studies-in-modern-romani-scholarship_b_58253d92e4b02b1f52579f3a
- Matache, M. (2023, 22. července). Gadjoness: An uncounted shade of whiteness. *The Funambulist*. <https://thefunambulist.net/magazine/fifty-shades-of-whiteness/gadjoness-an-uncounted-shade-of-whiteness>

⁴ Autorka je doktorandkou na Norwegian School of Theology, Religion, and Society v Oslu a spoluzakladatelkou organizace Chanipen. Email: Maria.Dumitru@mf.no.